

A Ratkó-korszak

A Ratkó Anna egészségügyi miniszter nevével fémjelzett, hatvan évvel ezelőtt meghozott 1004/1953-as kormányhatározattal kezdődött Ratkó-korszak mint a teljes abortusztilalom időszaka él a nemzet emlékezetében, nemcsak az idősebb, de a fiatalabb – az idő tájt még nem élő – korosztályok tudatában is. A korszak alaposabb tanulmányozása azonban sok tekintetben árnyalja, elfeledett vagy kevésbé ismert tényekkel egészíti ki a bennünk kialakult képet.

A terhességmegszakítás szabályozása a Ratkó-korszak előtt

Ami a terhességmegszakítás törvényi szabályozását illeti, Magyarországon az 50-es évek első felében ugyanaz a törvényi szabályozás volt életben, mint a 2. világháborút megelőzően. A büntetőjogi szabályozás a Csemegi-kódex rendelkezésein alapult, melyek a magzatelhajtást általánosságban bűncselekménynek nyilvánították. Az abortusztilalmat, a büntetőtörvénykönyv magzatelhajtást tiltó rendelkezéseit 1945-ben a szovjet katonák által megerősített és teherbeesett nők érdekében felfüggesztették, de azt követően ismét a korábban érvényben lévő abortusztilalom lépett életbe. Tehát a teljes abortusztilalom szinonimájaként emlegetett Ratkó-korszakban a magzatelhajtás törvényi szabályozása nem tért el a korábbi években, évtizedekben érvényben lévő rendelkezésektől, szankcionálási elvektől, sőt a szabályozás bizonyos értelemben – erre még kitérek – megengedőbbé vált.

A 40-es évek végén, 50-es évek elején az abortusztilalom ellenére gyakori volt a nem kívánt terhességek illegális úton történő, általában egészségügyi intézményen kívüli, megszakítása. Az illegális terhességmegszakítások számáról nincsenek adataink, de elfogadva a WHO álláspontját, amely szerint az abortuszt tiltó országokban körülbelül ugyanannyi terhességmegszakítást végeznek, mint a megengedő jogi szabályozással rendelkező országokban, csak azokban legális körülmények között, a Magyarországon végrehajtott magzatelhajtások száma évi 100-120 ezerre volt tehető.

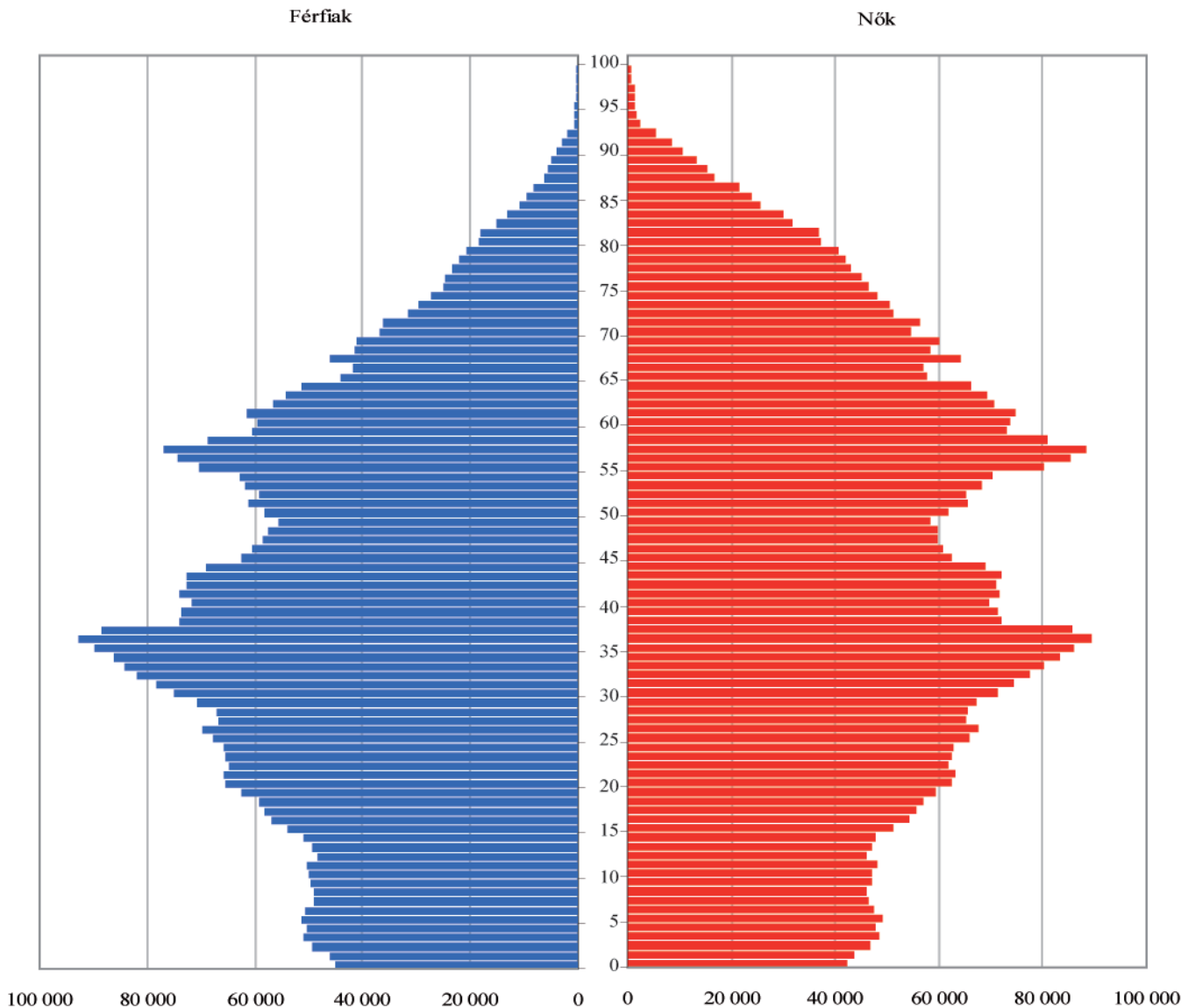
Míndez a hatóságok hallgatóságos tudomásulvételével történt egészen 1952-53-ig. A tekintetben, hogy pontosan mi motiválta a politikai vezetést addigi magatartásának megváltoztatására, csak feltételezésekre hagyatkozhatunk. Biztos, hogy szerepet játszott a szovjet példa megszokott szolgálai követése, az 1935. évi szovjet abortuszrendelet adaptálásának, átvételének szándéka, de nagy valószínűséggel hozzájárult az MDP vezetésének a születések számának alakulásával kapcsolatos elégedetlensége is. Az európai országok többségében

a második világháborúban elmaradt születések pótlásaként egy születési hullámhegy, az úgynevezett „baby boom” alakult ki. Magyarországon ezzel szemben a születések száma a háborút követő években nem érte el a háború előtti szintet sem. A születések száma 1948 és 1952 között évi 185 ezer és 195 ezer között ingadozott. Rákosiék joggal tartottak Moszkva rosszállásától, az elmarasztalástól azért, mert Magyarország nem teljesíti a szocializmus népesedési törvényében lefektetett célokat. E törvény ugyanis az életszínvonal emelése, a halandóság csökkentése, a teljes foglalkoztatás biztosítása mellett a születések számának állandó növekedését is előírta, és ez utóbbi Magyarországon nem teljesült. Nagy valószínűséggel ez a tény, valamint esetlegesen a harmadik világháborúra való felkészülés is szerepet játszott a Minisztertanács 1953 februárjában meghozott határozatában.

Az 1004/1953-as kormányhatározat

Az 1004/1953. számú határozat jó szovjet szokás szerint pozitív intézkedésekkel indított, mint a szülési szabadság meghosszabbítása, a családi pótlék emelése, ingyenes csecsemőkelengetye stb., majd az 5. és 6. pontban tért ki a lényegre, nevezetesen az agglégényadó bevezetésére, illetve a magzatelhajtás elleni küzdelem meghirdetésére. Az egészségügyi miniszter, Ratkó Anna által kiadott végrehajtási utasítás lényegében enyhíti az évszázadok óta fennálló, elvileg teljes abortusztilalmat, mert bizonyos feltételek – a nő életkora, méltánylást igénylő személyi és családi körülmények, illetve bizonyos betegségek – megléte esetén engedélyezi a terhességek művi úton történő megszakítását. Az elmondottak ellenére ez az időszak a magyar történelemben, a magyar nép emlékezetében mint a teljes abortusztilalom korszaka vonult be, s ennek nagyon is valóságos okai voltak. Ezek az évek a félelem, a megfélemlítés éveit voltak, a mindent regisztráló, mindenről tudni akaró, a családi életbe is behatoló hatalom tombolásának éveit. Ekkor – 1954-ben – vezették be például kötelező jelleggel az emberek ellenőrzésére szolgáló személyazonossági igazolványt, ami – a rendszer ismeretében érthetően – traumatizálta a társadalmat.

1. ábra: A népesség száma nem és életkor szerint, 2012. január 1.

Forrás: népmozgalmi adatok, KSH; 90 éves kortól: népességelőreszámítás, KSH NKI.

Az 1953. évi abortuszrendelet kötelezővé tette a terhességek bejelentését és nyilvántartását, és ily módon biztosította a terhesség kimenetelének folyamatos ellenőrzését is. Az elvi lehetőségek ellenére gyakorlatilag nem, vagy alig akadt olyan eset, amikor engedélyezték az abortuszt, az illegális magzatelhajtásokat viszont drákói szigorral büntették. Kulcsár Kálmán jogász, szociológus 1969-ben megjelent könyvéből kitűnik, hogy míg 1950-ben 447, 1953-ban már 1538 volt a magzatelhajtás miatt jogerősen elítélt személyek száma, akik közül 123 személy igen súlyos, 5 és 10 év közötti börtönbüntetést kapott. A magzatelhajtás miatti ítélezések gyakran nagy propagandával kísért kirakatperекké váltak, meghurcolva nemcsak a terhességek megszakításában közreműködőket, de magukat a terhes nőket, sok esetben többgyermekes anyákat is.

A gyakorlati végrehajtás miatt teljes abortusztilalomnak nevezhető korszak mintegy 2 és fél-3 éve alatt az előző évek születési számához képest körülbelül 80 ezerrel több gyermek jött a világra. A népesedési korfán mutató kiugrást, kidudorodást nemcsak az abortusztilalom miatti többszülések okozták, hanem az a tény is, hogy a halálozások száma a 2. világháború előtti évekhez viszonyítva mintegy 20%-kal visszaesett, ezen belül a csecsemőhalandóság a felére csökkent. A növekvő születésszám és a javuló halandóság eredményeként Magyarország lakossága évente 100-110 ezer fővel gyarapodott. A népesedési korfán a kiugrás 1974 és 1979 között – a „Ratkó-gyerekek” reprodukív korba lépésével – megismétlődött, s ennek ismételt jelentkezését vártuk és prognosztizáltuk az 1990-es évek végére, a 2000-es évek elejére, de ez sajnála-

tos módon elmaradt, és növekedés helyett a születések számának csökkenése következett be, de ez már egy másik történet.

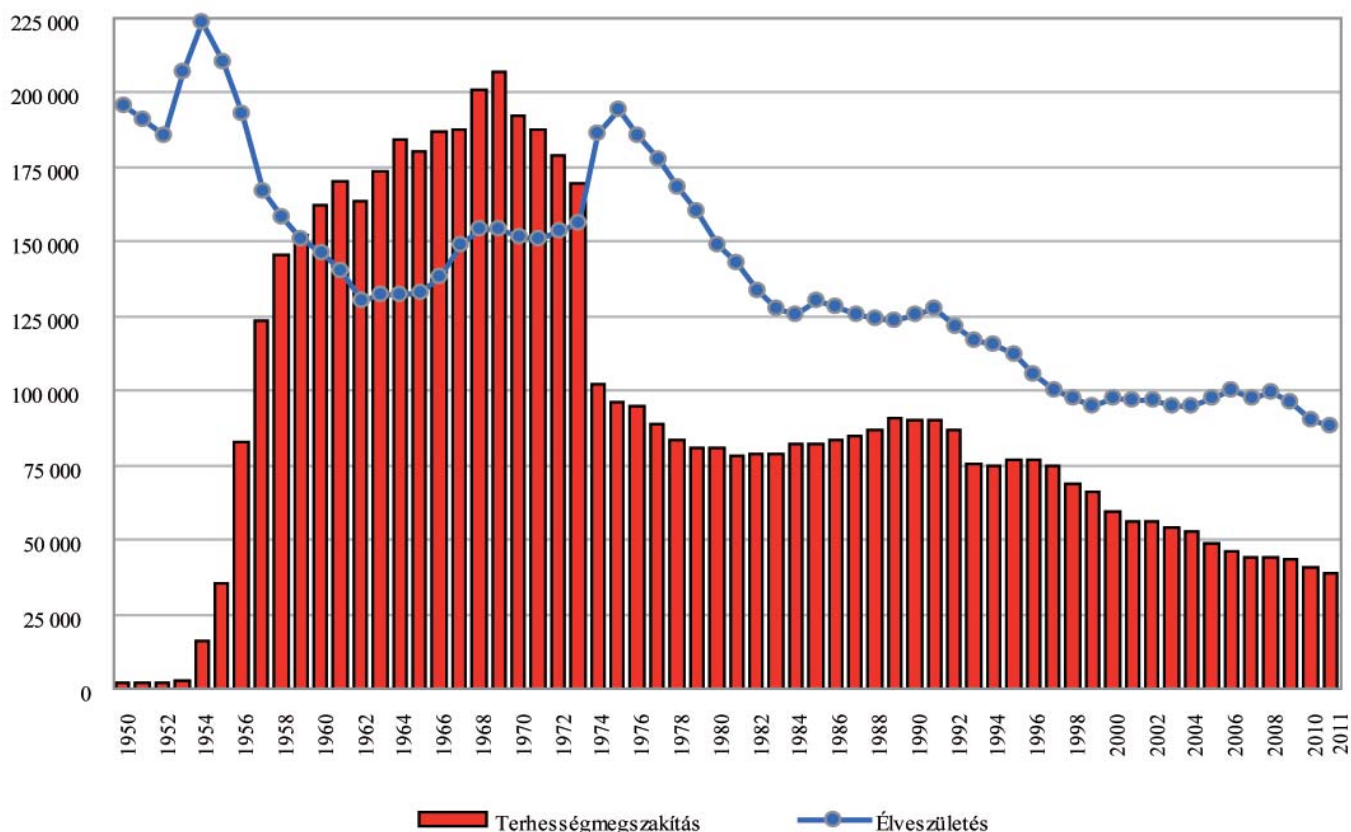
1956 júniusában, követve a szovjet példát – ugyan-csak minisztertanácsi rendelettel – megszüntették a terhességmegszakítás tilalmát, liberalizálták az abortuszt. Román József egészségügyi miniszter a döntést a következő szavakkal vezette be:

„A nők helyzetállása népgazdaságunk minden területén, fejlett öntudatuk, túlnyomó többségük áldozatos ragaszkodása a családhoz és a gyermekhez nálunk is erkölcsi alapot teremtettek ahhoz, hogy anyaságuk kérdését maguk dönthessék el.”

A terhességmegszakítás engedélyezésére bizottságokat hoztak létre, amelyek bár gyakran megalázó stílusú beszélgetés után, de gyakorlatilag minden esetben hozzájárultak a műtéti beavatkozáshoz. Az 1953. évi abortuszrendelet egyik deklarált célja a társadalom nevelése, a felelősségteljesebb terhbeesési, gyermekvállalási magatartás kialakítása volt. Az 1956-os liberalizáció után kialakult helyzet ékesen bizonyítja, hogy ez a cél mennyire nem teljesült. Véleményem szerint a

terhességmegszakításoknak a megfelelő fogamzásgátló eszközök hozzáférhetősége nélküli liberalizálása legalább akkora bűn volt a magyar társadalom ellen, mint a Ratkó-korszak abortusztilalma. Az egészségügyi kultúra és a hatékony fogamzásgátló eszközök hiánya folytán „abortusz-epidémia” alakult ki Magyarországon; a terhességmegszakítás a családtervezés elfogadott eszközévé vált. A „legfeljebb megszakítatom” magatartás terjedéséhez hozzájárult, hogy ideológiai okok miatt nem esett szó a terhességmegszakítás lényegéről, egy születendő élet elpusztításának tényéről, legfeljebb a művi beavatkozás káros egészségügyi és pszichés következményeiről. Az abortuszok száma 1959-re elérte a születések számát, és a 60-as évek közepén 100 élveszületésre már 135-140 terhességmegszakítás jutott. A megfelelő feltételek hiánya mellett megvalósult teljes abortuszliberalizáció tehát olyan negatív változásokat indított el a társadalom értékrendjében, gondolkodásában és magatartásában, melyeknek romboló hatása évtizedeken át érezhető és a statisztikai adatok segítségével látható volt.

2. ábra: Élveszületések és terhességmegszakítások, 1950–2011

Forrás: Demográfiai évkönyv, 2011, KSH.

Ratkó Anna

Röviden érdemes kitérni a korszak névadójára, Ratkó Annára. Ratkó Anna egyszerű szövmő volt, aki illegális kommunista múlt után 1948-ban került a miniszteri bársonyszékbe, először

mint népjóléti, majd az átszervezés után, 1950-től mint egészségügyi miniszter.

Az abortusztilalom történetét áttekintve megállapítható, hogy neki ehhez az intézkedéshez alapvetően nem sok köze volt. A döntést a Magyar Dolgozók Pártjának Politikai

Bizottsága hozta meg, az 1953. évi költségvetés parlamenti vitáján maga Rákosi szolt a népesedési helyzet javításának szükségességéről. A minisztertanácsi rendelet 1953 februárjában született, és 1953 áprilisában Ratkó Anna már a „kádertemetőben” volt: a szakszervezeti mozgalmat erősítette. Utódja Zsoldos Sándor orvos volt, aki 1955 februárjában bekövetkezett haláláig töltötte be a miniszteri pozíciót, vagyis abban az időszakban, amikor az abortusztilalom terrorja valójában dühöngött, neve mégsem merül fel soha seholy a téma kapcsán. Ratkó-korszakról beszélünk akkor is, amikor a névadó már rég nincs a posztján.

Az abortusztilalom az 1953 júliusában felálló első Nagy Imre-kormány alatt sem enyhült, jól bizonyítva az új kormány korlátozott lehetőségeit és a régi garnitúra hatalmának, befolyásának többé-kevésbé töretlen továbbélését.

A Ratkó-korszaknak Ratkó Anna tehát inkább a névadója, semmint kitervelője, létrehozója volt. Ennek ellenére nem lehet felmenteni őt a felelősség alól, ő maga is sokat tett azért, hogy

neve a magánéletbe való erőszakos beavatkozásért, a nők ezreinek megalázásáért, meghurcolásáért, bebörtönzéséért felelős személy színimájaként maradt fenn napjainkig. Már 1952-ben, az országos nőgyógyász konferencián elhangzott felszólalásában az abortuszkérdés törvényi rendezéséért, a szovjet példa követéséért szállt síkra. Az öiránta érzett ellenszenvet, gyűlöletet bizonyítja, hogy 1956 októberében – három és fél évvel lemondása után – a felkelők pesterzsébeti házában elfogták, és csak Kopátsy Sándor kérésére, utasítására engedték szabadon október 31-én.

Ki volt tehát Ratkó Anna? Ratkó Anna egy tanulatlan pártkader, egy csinovnyik volt, „egy fogaskerek egy rossz gépezetben”. Eichmann védekezett így a bíróság előtt, de Ratkó Annának, sok harcostársához hasonlóan, soha nem kellett bíróság előtt védekeznie.

Pongrácz Tiborné
pongracz@demografia.hu

Csúcsok és mélypontok

Ha a második világháború utáni magyarországi élveszületések havi számát vizsgáljuk, egyértelműen megállapíthatjuk, hogy a „rekorder” hónapok a Ratkó-korszakhoz köthetők. Az év egyes hónapjaiban bekövetkező születések számának csúcса 9 hónap esetében 1954-re, két hónap esetében 1955-re, míg egy hónap esetében 1953-ra esik. Az abszolút rekordot a második világháború utáni korszakban

1954 májusa jelentette, ekkor egyetlen hónap alatt 20 344-en születtek Magyarországon.

Ezzel szemben az – eddigi – negatív rekordok kivétel nélkül az elmúlt három évhez köthetők. Az év első öt hónapja esetében a legalacsonyabb érték a 2011-es, a május–októberi időszak esetében a 2010-es, a november–decemberi esetében pedig a 2012-es. A mai Magyarországon minden idők legalacsonyabb havi születésszáma a 2011. áprilisi, ekkor mindössze 6361 gyermek született.

Csúcsok és mélypontok a havi születésszámban 1945–2012

Hónap	Legmagasabb érték	Év	Legalacsonyabb érték	Év
Január	18052	1954	7611	2011
Február	17023	1955	6604	2011
Március	19889	1955	7051	2011
Április	19152	1954	6361	2011
Május	20344	1954	6758	2011
Június	18850	1954	7174	2010
Július	20148	1954	7797	2010
Augusztus	20106	1954	7473	2010
Szeptember	19192	1953	7673	2010
Október	17863	1954	7389	2010
November	16519	1954	7143*	2012
December	17068	1954	7407*	2012

* Előzetes adat

Tisztelt Olvasónk!

A KorFa korábbi számai letölthetők a www.demografia.hu oldalról. A kiadvány szövege és ábrái **továbbszerkeszthető formátumban** igényelhetők Kapitány Balázs szerkesztőtől a kapitany@demografia.hu e-mail címen.

KorFa – népesedési hírlevél

Szerkesztő: Kapitány Balázs kapitany@demografia.hu
 Kiadó: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet
 Cím: 1024 Budapest, Buday László utca 1-3.
 Terjesztő: Várnainé Anek Ágnes anek@demografia.hu
 Telefon: 06-1-345-6557 Fax: 06-1-345-1115